

— УЛУУСКА ФЕДЕРАЛЬНАЙ КАЗНАЧЕЙСТВО ТЭРИДЛИБИТЭ 25 СЫЛА —

Хааһына – сүрүн тэрилтэ

«Казна» уонна «Казначей» дьин тыллар 1558 сыллаахха улуу кинээс хааһынатын харабыллыыр анал үлэһит баар буолуобуттан туттуллаллар. Аан бастакы судаарыстыба буддьүөтэ – дохуот уонна ороскуот кириитэ 1679-1690 сылтан ороһуллубута.

Саха сиригэр икки үйэттэн ордук кэм анараа өттүгэр казначейство тэрилтэ сылдыһытын Дьокуускай куоранка баар 1901 сыллаахха тутуллубут бастакы хонтуруола таас дьизтэ кэрэһилиир.

1992 сыл Российскай Федерация Бэрэсидьиэнин ахсынны 8 күнүнээби 1856 №-дээх Ыйаабынан Арасыйыаба Федеральнай казначейство сөргүтүлүбүтэ.

1995 сыл кулун тутар 2 күнүнээби 107 №-дээх Бэрэсидьиэн Ыйаабынан Саха Сиригэр Федеральнай казначейство управлениета аһыллыбыта. Ол сыл атырдыах ыйын 8 күнүнээби 98 №-дээх бирикээһинэн федеральнай казначейство 25 отделениета уонна 10 агенствота тэриллбиттэрэ, ол иһигэр Чурапчы улуустарга отделение баар буолбута. Үп-харчы эргирин хонтуруоллуур аныгы систиэмэлээх тэрилтэни салайыы очолорго Чурапчытаабы коммерческой баанна кириэтиит отделын начаалынньыгынан үлэһити олоһор Иван Иванович Ивановка сүктэриллбитэ. Бастакы сылларга каадырдары сүүмэрдээһин, оргтисхоникхэнэн, тырааныспарынан хааччылыы курдук тэрээһин үлэ күүскэ

ытыллыбыта Улууска федеральнай буддьүөт дохуоттаах чааһыгар үлэ сабаламмыта.

Казначейство үлэтин маннайы күннэригэр үлэлээбит үрдүк таһымнаах испислиистэригэр кизн тута ааттыбыт: И.И. Иванов, И.К. Матвеев салайааччыларынан, Н.Н. Каменкина кылаабынай бубаалтырынан, П.К. Эверстова, М.В. Неустроева, Е.И. Максимова, А.В. Логинова, А.Н. Иванова, В.И. Иванова казначейдарынан үлэлээбиттэрэ.

Үлэлээн ааспыттара уонна үлэһити сылдыһаллар.

В.В. Саввин – салайааччынан, С.П. Кириллин, М.Г. Аммосов, В.И. Сивцев, В.М. Сивцев, А. Н. Саргыдаева, А.А. Макаров, В.И. Макарова, А.И. Михайлов, Н.А. Попова, Е.Т. Ноговицына, И.А. Ефремов, Р.И. Бекянов казначейдарынан, хааччылыы отделын үлэһиттэринэн Л.В. Антипина, А.А. Абрамов.

1998 сылтан салайааччынан Иннокентий Константинович Матвеев анаан үлэлээбитэ. Бу сылга федеральнай буддьүөттэн үбүлээһин сирэй казначейскай счоттар нөнүө барар буолбута, онон хас биридди федеральнай буддьүөттэн үбүлэнэр тэрилтэ харчыны учуоттуур сирэй счоттар аһыллыбытара. Чурапчы уонна Таатта улуустарын военкоматтара холбоһон, Ытык Күөлгэ көһүбүттэн,

улуус дьаһалтатын дьаһалынан, ол дьизлэрэ Федеральнай казначейство управлениетыгар бэриллбитэ. Бу военкомат томторугар турар дьиз 1924 сыллаахха Субуруускай туруорсан тутуллубута, улуустугар бири бастакы дьизлэригэр биридэстэрэ буолар, 1932 сыллаахха дьизри манна үөрэх тэрилтэлэрэ олоһуоттара. Онтон улуустаабы типография уонна эрдээксийэ дьизлэнэ сылдыһытара. 1948 сылтан 2007 сылга дьизри, 59 сыл устата, оройуоннаабы байыаннай комиссариат буолан турбута. Ол иһин бу томтор нурууска биллэр аата «Военкомат томторо» дьиз буолар. Казначейство отделениетын үлэһиттэрэ бу дьизбэ көһөн, сыл устата чөлүгэр түбэһи улахан үлэһити ыппытара. Ааспыт үйэ тутуутун саналыы тыһынаан, үлэһиттэр туох баар усулусуулары тэрийэн, 2008 сыллаахха сэттинны Ыйга бу дьизбэ кирибипит.

2012 сылга отдел дьиз уларьыппытара. Аныгы электроннай систиэмэбэ көһүү сабаламмыта. Сана прикладной бырагыраама олоххо кирибита.

2014–2016 сылларга салайааччынан В.В. Саввинанаммыта. Информационнай – техничскай систиэмэни саналыы таһымна таһаарыы үлэбэ сабаламмыта.

Казначейскай тиһик нөнүө ааһар үп-харчы сыалынан барара чопчу

көстөр, аһаммыт үп туһааннаах сиргэ түргэнник тиийиитэ хааччылар, үп сыалынан туттулууга мэктиэлэнэр. Аан дойдутаабы уопут уонна дойду иһинээби казначейскай систиэмэ практиката көрдөрүөнүн, РФ буддьүөт систиэмэтин барытаһымнара туолууларын бирикээс тиһиккэ көһөрүү ордук көдүүстээһин дакаастыыр.

Федеральнай буддьүөттэн субсидия быһыытынан Тыва хаһаайыстыбатын министриэтибэтин нөнүө анаан кэлэр үп бааһынай хаһаайыстыбалар счоттарынан тус сыалларыгар туттуллаллар үлэ ытыллар.

Аныгылох ирдэбилинан хас биридди улууска баар тэрилтэлэр биһиги нөнүө электроннай цифровой илии баттыыр сэртификэттэри ылан, электроннай былаһааккаларга үлэһиттэрэ туһаналлар.

Улууска федеральнай казначейство тэриллбитэ 25 сыллаах үбүлүүһүнэн, профессиональной бырааһынньыктынан үтүө суобастаахтык үлэһити сылдыар кэлэтиби, кээкэ сылларга үлэлээн ааспыт кэллээһиттэригэр эбэрээһини! Тус бэйэһиттэр бары үтүөнү, кытаанах доруобуйаны, чэгиэн-чэбдик туругу, сарсынны күнүгэ эрэли, дьолу-соргуну, үтүс үөрүүлээх түгэннэри баҕарабын!

Валентина МАКАРОВА,
Федеральнай казначейство Саха
Сиринээби управлениетын 3№-дээх
отделын кылаабынай казначей.

— ТЫЛ – САЛАЙААЧЧЫГА —

СУРУТАРГА ТИЭТЭЙИН

Сыл бүтүүтэ эһиилги сыллаабы сурутуу декадата көхтөөхтүк барар. Пандемия иннигэр биһиги – «Сага олох» хаһыат эрдээксийэтэ Почтамы кытта Сурутуу күнүн бэрт сэргэхтик ыытан кэлбиппит. Дьоммут-сэргэбит сөбүлүүр хаһыаттарыгар, сурунаалларыгар сурутан, астынан бараллара, Оттон билигин сурутуу хайдах баран иһэрин Чурапчытаабы почтамы начаалынньыга Светлана Ивановна Сивцева манньык кэлсиир.

Ахсынны 3-13 күннэригэр эһиилги 2021 сыл бастакы анаарыгар чапчэтиилээх сурутуу сабалланна. Өрөспүүбүлүкэтээби, регионнаабы хаһыаттар, сурунааллар 20-30 % чапчэтиллэр. Билигин хайаан да сыл анаарыгар дьиз буолбакка, бэйэн баҕабынан 1-2-3 ыйга да сурутуоххун сөп. Холобур, бири ыйдаабы сыаналары көрөр буоллаахха, улуустаабы «Сага олох» хаһыат сыаната - 93,71 солк., Саха сирэ - 165,83 солк., Кыым - 206,47 солк. Бу курдук биһиги нэһилиэһинэ баҕатынан көрөн, хас баҕарар Ыйга суруйабыт. Маны таһынан дьизтэн отторон, podpiska.ru сайтка кириэн, электронно төлөөн сурутуохтарың эмиз сөп. Ону сэргэ почтаһоннар аҕам саастаахтарга дьизлэригэр баран суруйаллар.

Быйыл биһиги Чурапчы улууһа төрүттэммитэ 90 сылынан «Үтүө санаа маһа» аахсыһы тэрийдибит. 90 сыллараны тутуһан, бачча киһиэхэ үтүө санаа көмөтүнэн сурутууну ыытар баҕа санаалаахпыт. Тэрилтэ салайааччылар, бириддиэлэн дьон почтаба кэлэн, Сана дьыллаабы харыйаттан дьон аатын талан, улуусту «Сага олох» хаһыатыгар уонна да атын хаһыаты, сурунаалы суруйтарыаххытын сөп. Улуусту кыамаат аранатыгар, инбэлииттэргэ, социальнай-реабилитациялыыр киин олоһуругар ити курдук үтүө санаабытын саҕан, бэйэбит кылаакчытын киллэрэргитигэр ытырабын. Нэһилиэк почталарыгар эмиз бу аахсыһа ытыллар.

Онон улуусту олохтоохторун чапчэтиилээх сурутууну мүччү тутпааха, сурутарга тиэтэйн.

Елена МАКАРИНСКАЯ.

— ТЫА ХАҔААЙЫСТЫБАТА —

120 миэстэлээх сана хотон

Ахсынны 3 күнүгэр Мугудай нэһилиэгэр СӨ Тыва хаһаайыстыбатын туйгуна, СӨ үтүөлээх фермерэ Илья Ильич Дьячковскай сана хотону үлэбэ киллэрдэ. Үөрүүлээх малааһынна киниэхэ нэһилиэк дьаһалтата «Мугудай нэһилиэгин сайдыытыгар кылаатын иһин» бэлиэни туттарда. Илья Ильич:

«Бааһынай хаһаайыстыбаны тэрииммитим 15 сыл буолла. 2014 сыллаахха «Чаран» агрокластер тэриллэригэр эдэр ыччааха наастаабыннык буолан, гранта кыттан, хотон туттан үлэһитим. Быйыл «Дьиз кэргэн фермата» дьиз гранта кыттан, 120 ыанар ынааха хотон туттан, бүгүн үөрүүлээх малааһыммыт буолла. Эдэр кэскиллээх фермер Сергей Корякинныын иккис хаһаайыстыбабытын холбоон, бу улахан гранта кытынныбыт. Граммыт суумата - 18 мел. 750 тыһ.солк. Онтон бэйэбит утары 3 мел. 750 тыһ.солк. уктубут. 11 мөлүүһөнүгэр хотон тутулунна, 8 мөлүүһөнүгэр тизхиныкэ (2 тыраахтар, «Вода» массыына уонна бортовой УАЗ) уонна оборудованиелар кэллилэр. Сана хотоммутугар 110 ыанар ынаабы илдьэ кириэбит. Уопсайа кыстыкка 180 тебөнү киллэрдэбит, онтон субана анараа хотонно хаалар. Ааспыт сылга 10 ый түмүгүнэн 102 туонна үтү туттардыбыт. Граны ыларбытыгар күүс-көмө буолбут дьоммутугар – тыва хаһаайыстыбатын испислиитигэр Мария Саввинаба,

«Чурапчы» ТХПК салайааччытыгар Николай Аржаковка уонна Анжелика Неустроеваба улахан махталбытын тиздэбит, - дьиз үөрэ-көтө кэлсиир.

Елена МАКАРИНСКАЯ.

— ОЛОНХО ДЕКАДАТЫГАР —

Уран тыллаах ыччат түһүлгэтэ тэрилиннэ

Сэттинны 27 күнүгэр А.П. Илларионов аатынан Хайахсыг орто оскуолатыгар Олонхо декадатын чэрчитинэн, улуустаабы «Кут-сүр» фольклорнай куонкурус куйаар ситиминэн Ытыллыытын үөрүүлээх аһыллыыта буолла.

Бу күрэх «Куруубай хааннаах Кулун Куллуустуур» олонхону айан хаалларбыт Иннокентий Гурьевич Теплоухов-Тимофеев төрөөбүт-үөскээбит ытык түөлбэтигэр 12 сыл устата ытыллан кэллэ. Быйыл куйаар ситиминэн аһаас куонкурус быһыытынан Ытыллан, ыаллыны улуустартан уонна Ньурба, Сунтаар курдук ыраах сирдэртэн талааннаах олоһор кыттарга холоммуттара олус үөрүүлээх. Төһө да нэһилиэк сиригэр сыллата ытыллынан, улуус култуураба салалтатын фольклорга уонна нэһилиэстибээ отделын үлэһиттэрэ Мария уонна Валерий Герасимовтар, улуустаабы «Үөрүү» оло сайдар киһи сүрүн оруолу ылан, тэрийээччилэринэн буолаллар.

Тэрийээччилэр ааттарыттан Хайахсыг орто оскуолатын

учуутальттан, «Айаара» фольклорнай куруһуок салайааччытыттан Дария Кононовна Кузьминаттан аһыах бопуруоска эпизеттиригэр көрдөстүм.

— Дария Кононовна, баһаалыста, бэстибээл туһунан билиһиннэр эр.

— Биһиги бу куонкуруһу уонтан таһа сыллаабыта бири дойдутаахпыт Иннокентий Гурьевич Теплоухов-Тимофеев аатын үйэттэр сыллаах тэрийэн сабалаабыппыт. Ол үтүө бачымы сыыспатах эбиһит дии саныыбыт. Бу кэмнэр усталарыгар албэх оҕону иитэн-үөрэтэн, сахалыы ырыа-тойуука угууан таһаардыбыт. Манна кылааты киллэрсит дьоммутунан Мария, Валерий Герасимовтар, Елена Дьячковская онтон да атыттар буолаллар.

— Сыллата хастыы оҕо, бөлөх кыттарыт?

— Сыл ахсын 70-80 сайаапка кириэр. Оҕолор бары кэлэн бири күн устата хас да түһүлгэнэн кыттан, дьүүлүүр сүбэбэ талба талааннарын көрдөрөн, сүбэ-ама ылан бараллар. Быйыл пандемия буолан, балаһыанньаны аһаас дьиз оһорбулут. Онон атын улуустартан эмиз сайаапкалар киридилэр. Бу 30 чыыһыланан үлэлэри хомуйан бүтэрэн, дьүүлүүр сүбэ түмүгү быһаарыаба.

— Аабааччыларга тугу баҕарыан этэй?

— Кэлинги кэмнэ нууччалыы тыл-өс эбиһиитэ, бэйэ фольклорун сайыннарыыга атахтааһын баар. Ону ол дьизбэкэ, сахалыы ырыаны-тойуу үүнэр ыччаппыт сайыннарас турдуннар. Инникитин даҕаны, биһиги ытык дойдубут үһүн тыһынаах сахалыы куттаах тойук туойар сээркээн сэхэнниттэри түмэ, сайыннара турдун!

Кэпсэттэ Вадим КОЛЕСОВ,
Хайахсыг орто оскуолатын сэттис кылааһын
үөрэнээччитэ.

УЛУУСПУТ УСТУОРУЙАТЫН КЭРЧИКТЭРИТТЭН

Кыргыз үйэтэ

Чурапчы улууҥа үөскүөн иннинэ, урууку Боотурускай улуус олус кизн сири хабаар. Ол курдук, 17-с үйэбэ Алабар, икки Сылан, биэс Хатылы, Одылуун-Хатылы, Төлөй, икки Хадаар, Чакыр, Болугур, Хайахсыт нэһиликтэрэ кириэллэрэ. Иван Галкин диэн Енисей атаманыттан сабаламмыт Н.Бекетов дьаһабын кинигэтигэр Боотурускай улуус Сылан, Чакыр, Хадаар Алабар, Бахсы нэһиликтэринэн ахтыллар.

17-с үйэбэ Боотурускай сахалара Амма Таатта үрэхтэринэн сүөһүнэн, сылгынан байан-тайан олорбуттара. Кыргыз үйэтин сабана, Дыгын сэриитин төттөрү үүрэр Ураанай Боотур, Батас Мөндүкээн диэн күүстээх баатырдар бааллара. Хатылы, Сылан, Бахсы аба уустара Дыгыны кытта тэнгэ аахсар күүстээх бөлөбү (кланы) үөскэппиттэрэ. Нууччалар кэлмилэригэр кинилэртэн сорохторо эстибиттэрэ. Холубур, үһүйээннэргэ көпсөнүкүнэн, 1632 с. Бахсы кинээһэ Түһүгэ Чүүчэйэл уолунаан Түһүгэ Ойуунуун икитэ дьаһахтан акаастанмаллыктарын, Мэнэ, Нөөрүктээйи, Наахара баатырдар Копылов диэн атаманын салалтатынан бары биригэ саба түһэннэр кэлэн күүстэринэн халаан-талаан барбыттар, ол иһин да буолуо, 1648 с. дьаһах кинигэтигэр Бахсы буолуна ахтыллыбатах.

Христианство

1730 сылтан сабалаан күүс өттүнэн уонна атын араас ньымалары туттан сахалары сүрэхтээгин, танара дьыалларын тутуу сабаламмыта. Бастагы танара дьытэ Аммаба 1745 с., 1847 с. Ытык Күөлгэ Преображенская, Чурапчыга 1848 с. Вознесенская танара дьыаллар, 1854 с. Арыылаахха чочуобуна тутуллубуттара. Ити тутуулар барылар нэһиликтэри күүһүнэн, саниыаллар үбүлээһиннэринэн тутуллубуттара. Чурапчыга сана танара дьытэтин мэлэбээнэ 1899 с. Бэс ыйын 12 күнүгэр буолбута. Манна ыалдьыттар ортолоругар В.В.Никифоров, сана үөрэбүн бүтэрэн кэлбит П.Н.Сокольников бааллара. Онон, өрөбөлүссүйэ буолуор диэри билиги өбүлгөрүбүт танара дьытэтигэр сүрэхтэммиттэрэ.

Билинни кэмнэ, 2010 с. патриарх Кирилл уонна Бэрэсидьиэнмит Е.А.Борисов Нуучча Православнай Танара Дьытэтин уонна Саха Өрөспүүбүлүкэтин икки ардыларыгар хардарыта үлэлэһи Сөбүлэһин түһэрибиттэрэ. Ити Сөбүлэн бастагы улохан дьаһалынан тыл үөрэхтээбэ, учуонай, этнограф, географ Саха сиригэр епархияны тэрийбит, архиерей Святитель Иннокентий суруйууларын сэттэ томнаах хомуурунунуун Москваба бачээттэн таһаарбыттара.

2012 с. Сэтинньи 25 күнүгэр, Москваба Христос Спаситель Храмыгар Саха Өрөспүүбүлүкэтин күннэригэр Саха сирин туһугар литургия аан бастагытын сахалы тылынан буолбута. Онон Патриарх Кирилл салайытынан, Илин Сибиер архиерейдэрин, Егор Афанасьевич салайааччылаах дэлгэссийэ кыттыбыта.

Сылынайдар

19-с үйэ иккис агаарыттан Боотурускай улууска сылынайдары ытты күүһүрбүтэ. Элбэх политической сылынайдар, судаарыстыбаннай преступниктар кэлбиттэрэ. 1871с. 32 Польша бастаанньатын кыттылаахтара Алабарга, Төлөйгө, Хатылыга, кэлбиттэрэ. Ордук элбэхтик холубунай буруйдаахтары ытталлара. 1883с. сылынайдар ахсааннара 675 — кэ тийибитэ. Бу дьону сириэнэ, ходоһанан, үбүнэн хааччыылы барыта олохтоохторго сонноноро. Бу сыл бэс ыйын 21 күнүгэр Боотурускай улуус кулубата Егор Дмитриевич Николаев Александр III коронациятыгар дэлгэссийэ састаабыгар барсан, ис дьыала министригэр Д.А.Толстойга сурук туттарбыта. Кини бу суругар Саха уобалаһыгар холубунай сылынайдары ыттары тохторго туруорсубута.

1888 с. аттакылар (скопецтар), 125 киһи, кэлэн, Чурапчы кулуну үрдүгэр сир аһан олохсуйбуттара. Икки сыл буолан баран, үүнүү мөлтөөбүнэн, губернатортан

көрдөнөн, Мархаба көһүтэлээбиттэрэ. 1897 с. кинилэр оннуларыгар Пермтэн сектаннары адалбыттара. Биер сыл буолан баран, эмиз сирдэрин сирэн, Тулагыга көһөрүлүбүттэрэ. Сорох сылынайдар чуумпук олорон, бурдук ыһытынан дьарыктаммыттара, олохтоохтору үөрэппиттэрэ. Холубур, 4-с Хатылы нэһиликтэр Кустаревскай оҕолору ааһарга үөрэппитэ.

Бастагынан Чурапчыга кэлбит судаарыскайдарынан Загигалов, Шаганов буолбуттара. Тютчев, Шаганов Воронин, Коган-Бернштейн, В.Э.Кизер, у.д.а. олорбуттара. Кинилэр сир оноруутунан дьарыктаналлара, Шаганов бэйэтин кинигэлэринэн, (ол иһигэр КҮНҮГЭРМаркс «Капитала») улууска бастагы бибилиэтиксэни аспыта, кини бачымын атын политсылынайдар батыспыттара. 1890 с. Чурапчыга 10, 1904 с. 16 судаарыскайдар олорбуттара. Социал-демократтар: Н.Мещеряков, Е.Решетов, М.Душкан, Б.Цейтлин, А.Гинзбург, Т.Болошов кыттыларынан «Вестник сылы», «сердэр кыттылаах «Летучий листок», кистэлэн сурунааллары бачээттээбиттэрэ.

Боотурускай улуунун араартааһын

XVIII-с үйэ бүтүүгүгэр Боотурускай улууҥа 31,5 тыһ. киһилээх, 31 нэһиликтээх кизн сири хабар улуус этэ. Ити кэмтэн ыла улууну араарар туһунан боппурус турбута. Уон биер сыл устата барбыт мөккүрдэр кэннилэригэр, 1901 с. бэс ыйын 12 күнүгэр Амма 10 нэһиликтэ мунньахтарын быһаарытын губернаторга ыппыттара. Сыл бүтүөр диэри аммалар үс суругу ыппыттара. Ордук 1-кы Чакыр нэһиликтин чаччынаата Афанасий Петрович Рязанскай суруга быһаарар оруолу ылбыта.

Элбэх үөрэти, мөккүр кэннигэр 1902с. ахсынньы 3 күнүгэр 11 нэһиликтэ итэһэллээбэ Михаил Степанович Шеломов губернаторга улууну үс улууска араарарга эппитэ, Амма суньун барытын биер улуус онорбот туһунан ыйбыта. Ити кэннигэр А.П. Рязанскай улууну икки улууска араарарга туруорсан, түөртэ сурук ыппыта.

Сирдэр кыраныссалара чуолкайдык ыйыллыбатабынан, боппурус уһуу сыспыт. Григорий Ванифатьевич Слепцов, Иван Елисеевич Кулаковскай 1905 с. от ыйын 25 күнүгэр Иркутскай генерал-губернаторыгар улууну икки улууска, ол иһигэр Тааттаны Боотурускай улуус састаабыгар хаалларары туруорсар суругу суруйаллар.

1904 с. уокругу суута Д. И.Меликов Сенакка суруйбутун кэннигэр 4 сыл буолан баран, 1909 с. боппурус тохтор туһунан Иркутскай генерал-губернаторын Ыйааба тахсыбыта. Ити кэннигэр нэһиликтэ старосталарын туруорсууларынан, Саха уобалаһын дьаһалтатын быһаарытынан, 1911 с. сэттиньи 12 күнүгэр туспа Амма улууҥа тэриллэбитэ. Онтон 1912 сыл ахсынньы 18 күнүгэр Таатта уонна Боотурускай (Чурапчы) улуустара тэриллэбиттэрэ. Амма аба быһаннаах ходоһалара үс улуунан үлэлэһилибиттэрэ.

1912 с. Боотурускай улуус кулубатынан Алабар нэһиликтин кинээһэ Михаил Степанович Шеломов талылыбыта. М.С.Шеломов сыл улууну салайыт кэмгэр ыһы сириэн кэнэппитэ, куоллэри куурдан ходоһа сирдэрин таһаарбыта, сылгы төбөгүн үксэппитэ. Романовтар династияларын 300 сылыгар үрүн көмүс мэтээлинэн наһараадаламмыта. Хомойуох иһин, 1930 с. ыам ыйын 26 күнүгэр Соловьи лаабырыгар сырдык тыһаа бастыбыта.

1916 с. кулубанан Дмитрий Павлович Сивцев — Сыллык-IV Хатылы (Мырыла) талыллан, 1918 с.дизри үлэлээбитэ... Гражданскай сэрии кэмгэр тутуллан ыттыллыбыта.

Олунньутаабы өрөбөлүүссүйэ

Олунньутаабы өрөбөлүүссүйэ кыайан, ыраахтаабы бөрөстүөлүттэн акаастанмаллытын туһунан сурабы Чурапчыга кулун тутар санатыгар истибиттэрэ. Муус устар 30 күнүгэр Н.Д.Субурускай Мырылаттан тахсан, нэһиликтэртэн батараактары муньан, политсылынайдар Едлин, Конопляницын, Бартонов, Сергей

Сокольниковкыттыларынан 150 киһилээх муньабы ыппыта. Уолсастыбаа култал суох буолуутун кэмиптиэтин тэрийбиттэрэ. Бэрэссэдээтэлинэн учуутал Кирилл Петрович Захаровы (летчик Вера Захарова аҕата) талбыттара.

Бэс ыйыгар улууска сир түнэтигитин боппурусугар анаммыт сийлэс буолбута. Данылааты Семен Андреевич Новгородов онорбута. (Семен Андреевич бу кэмнэ аҕата ыарытылар буолан, Дьокуускайга кэлэн учууталынан үлэтирэ). Бу муньах улахан мөккүрдээхтик, быһаарыта суох түмүктэммитэ. Танара дьыаллар бэс билэр сирдэрин дьадаһылар бэйэлэрин икки ардыларыгар үлэлэстибиттэрэ.

Сэбизскэй былаас

1918 с. от ыйын 1 күнүгэр Дьокуускайга А.С.Рыдзинский этэрэтэ сэбизскэй былааһы олохтообута. Чурапчыга от ыйын 20 күнүгэр Г.Шергин кыра этэрэтэ сана былааһы олохтообутунан барбыта. Атырдьах ыйыгар Боотурускай улуус комиссарынан бизлэсэр Бартонов талыллыбыта.

Сэбизскэй былаас Дьокуускайга уһаабатаба, кыһыллар Охотскай дикси барбыттара. Улуус милициятын начальнигы И.Я. Едлин 16-18 киһилээх этэрэтэ Сыланга Синахалаах кулун таһыгар Н.И. Снитко этэрэтигэр тоһууру онорбута. Слюневскай диэн кыһыл байыаһы өлөрөн, атыттары билээн ылан, Дьокуускайга утаарбыттара.

1919с. ахсынньы 15 күнүгэр Колчак эрессимэ суулларыллыбыта. Олунньуга Щербань диэн политсылынай көбүлээһининэн, Н.Д.Субурускай салалтатынан улуус ревкома тэриллэбитэ. 1920 с. олунньутугар, бары нэһиликтэргэ сэбизтэр быһбардаммытара. Кулун тутарга улуус сэбизтигэр бэрэстээтэлинэн С.С.Собанин, чилиэннэринэн А.А.Саввин, Н.В.Попов, С.С.Яковлев — Эрилик Эристиин, Д.С. Ефремов талыллыбыттара. Шеломов, Иннокентьев, Куприянов, Макаров, Попов, Окочешников диэн тойоттор тутуллубуттара. 1921 с. олунньу 2 күнүгэр бизс күн устата бизс улуус дьадаһыларын кэмпириэнсийэтэ буолан дьон-сэргэ сана уларытыларга көбүн үрдэппитэ.

Бу сыл муус устар 7 күнүгэр 10 күн устата 10 улуус дьадаһыларын иккис кэмпириэнсийэтэ буолбута. Онон ВЦИК чилиэн М. Аммосов нөһүө В.И.Ленинтен телеграмма кэлбитэ: «Раскрепощенные от царского угнетения, освобождающиеся от кабалы тойонов, якутские трудящиеся массы пробуждаются и с помощью русских рабочих и крестьян выйдут на путь полного укрепления власти самих трудящихся!»

Олохтоох нэһиликтэ сана уларытылары сымнаабыт көрсүбүтэ. Ол гынан баран киниэн кэлэр дьаһаллар сотору дьон санаатын уларыппыттара. Кулаактары куластыыр бырааптарын быһыы, интеллигенцияны сойуоһаһы, көмүс хостоолуугар көлүүр аты хомуйуу, от үлэтин сабана дьону көмүс бириискэлэригэр үлэбэ ыһыры — бу барыта норуот сана былааһы утары турарыгар төрүөт буолбута.

Гражданскай сэрии

Бу сыл күнүгэр В.А.Коробейников этэрэтэ Чурапчыга чулаһабыта. Алтынньы 20 күнүгэр Нуотараба кыһыл разведчиктар тоһуурга түбэспиттэрэ. Сулбанчыга үрүннэр этэрэттэрэ баар буолбута. Маньык балаһыаньаба Тааттаба 22 киһилээх, Чурапчыга Н.Д.Кривошапкин — Субурускай салалтатынан 21 киһилээх Кыһыл дружина тэриллэбитэ.

5-сармияхамандырын бирикээһинэн, үрүннэргэ көмөлөспүт дьону, буруйа да суохтары тутан өлөртөөбүн, репрессия, үрүннэргэ күрээбит дьоннор кэргэттэрин тутуу-хабыы сабаламмыта. Ити хардатыгар үрүннэр террордара сабаламмыта. Хотуттан тийэ тутан аһалан дьону накаастыыр сиргэ Чурапчы кубулуйбута.

1922 с. кулун тутар 12 күнүгэр Чурапчыга үрүннэр былаастара олохтоммута. Бассабыыктартан атын бырагыраамалаах, Дьааньыттан төрүттээх Георгий Семенович Ефимов бэрэссэдээтэллээх Саха уобалаһын

быстах кэмнээх дьаһалтата (ВЯОНУ) олохтоммута. Бу сана былаас нэһиликтэригэр улахан нолуогу харчынан уонна сүөһүнэн, аһынан хомууру онорбута.

Илтигэн Пенелеев генерал армията кимэн иһэринэн сибээстээн, Чурапчыга Е.И.Курашов этэрэтэ кэлэн Чурапчыны ылбыта, онон ити армия Чурапчыга кэлбитэ тохотуллубута.

Гражданскай сэрии кэмгэр ханны сэрим кэлэн ааһарынан, олохтоохтор аһынан, көлөнөн, хонук дьыэнэн-уотунан хааччылаахтара. Дьон хайа да былааска итэһиэхтэрин билбэт буолбуттара.

Коробейников куоппутун кэннигэр, ыам ыйын бүтүүтэ Чурапчыга Семенов атаманын «Онуобай соруудаһын» толорор. ВЯОНУ-га бас бэриммэт, Иркутскайга, Забайкальскай кырыктаабынан биллибит полковник Дуганов этэрэтэ кэлбитэ. Бэс ыйын 21 күнүгэр Намма Никольскайдаабы кыргыһыга кыһыллар кыайыттарынын истээт, үрүннэр ыстааптара уонна ВЯОНУ чилиэттэрэ Тааттанан, Амманан куоппуттара. Чурапчыга былааһы Дуганов ылбыта. Куотан барыахтарын иннинэ, от ыйын 1 күнүгэр улууспут устуоруйатыгар «Колотушка» диэн аатынан кирибит кырыктаах дьыалалара буолбута. Хаайылла сытар 17 киһини тыаба таһааран, баалынан сынньан өлөрбүттэрэ. Онон сөп буолбакка, сана балыһаны, оҕуола икки дьытэтин, бизлэсэр дьытэтин, баанньыгы, балыһа ампаарын уоттаабыттара. Уус Алдан Дүпсүнүн босхолоон, Чурапчыга иһэр В.Ракитянскай этэрэтэ аара тардыллан, от ыйын 5 күнүгэр хойутаан кэлбитэ.

1922 с. муус устар 27 күнүгэр Улуу дьоммут — П.А.Ойуунускай, М.К.Аммосов, Исидор Барахов туруорсууларынан, кинилэр норуоттарын туһугар ыра санаалара туолан, ВЦИК Саха сирин Автономнай өрөспүүбүлүкэни биллэрбитэ. Саха сирэ аны Иркутскайга нөһүөлээн, Москваан салааллар буолбута. Бырамыысыланнас, суол-иис, үөрэхтээгин у.д.а. боппурустары салаалтабыт бэйэтэ быһа туруорсар буолбута.

1924-1926 сылларга улуус Исполкомун бэрэссэдээтэлинэн Н.П.Павлов, Н.Д.Субурускай талыллан, сана, эйэлээх олох сабаламмыта. Хомойуох иһин, 1938 с. Н.Д.Субурускайы ОГПУ-лар тутан хаайбыттара. Бизс сыл хаайыһа сытан, доробуута айгыраан тахсыбыта. 1956 с. реабилитацияламмыта.

Аба дойду сэриитэ

1941 с. бэс ыйын 22 күнүгэр сарсыарда Дьокуускайга телеграф үлэһитэрин тэрилтэлэригэр ыһыртаабыттара. Иркутскайтан аһаас тизкиһинэн сэрии сабаламмытын туһунан шифровка кэлбитэ. Репродуктордары холбоон, мистэлэргэ Тас дьыала наркомун бэрэссэдээтэлэ В.М. Молотов этигитин истэргэ соруудаабыттара.

Чурапчыга бу кэмнэ иккис күнүн ыһах буола турара. Мустубут дьонно партия оройуоннаабы кэмиптиэтин бастагы сэмирэтээрэ Яков Белоплюскай иһитиннэри онорбута. Эдэрдэр тырыһыаба тахсан, уоттаах-күөстээх, аба-сата тылларын этэн, фронтка барар баа санааларын биллэрбиттэрэ. Ити долгутуулаах иһитиннэри кэннигэр дьон-сэргэ уку-сакы тарбасыптыта.

От ыйын 30 күнүгэр 13 эдэр киһи бастагы хомуурга түбэһэн, Майа военкоматыттан барбыттара.

1941 с. барыта 6 төгүл ыһыры буолбута. Саамай улахан ыһыры 1942 с. бэс ыйын 20-22 күнүгэр буолбута. Онон барыта 533 киһи барбыта.

Улууспуттан барыта, сэрии сылларын устата, фронтка 2124 киһи ыһырыллыбыттан 53 коммунист, 336 комсомолец тыһынаах эргиллибитэ. 967 киһи билиги биер дойдулаахтарбыт сэрии бары фронттарыгар кыргыспыттара.

Сталинградга көмүскүүр кыргыһыга Алабартан учуутал, артиллерист Г.Д.Протодьяконов геройдуу кыргыспыта.

Москва аһыгар — 36, Ленинградга босхолоһунна — 36, Сталинградтаабы кыргыһыга 45 биер дойдулаахпыт тыһынарын толук уурбуттара.

ДУОЛАН

Эр дьонго аналлаах сыһары

Эр киһиэхэ 55 туһалаах тэттик сүбэ

чаас утуйан сынньаныллыахтаах. Помидор, шпинат, апельсин, чосунуок, дыабылыка, суойа бобтара, моркуоп, от күөх чэй, кыһыл арыгы - араак ыарыыны утарсааччылар ахсааннарыгар кириэрлэр. Онон бу бородуукталартан оноһуллубут аһылыгы элбэхтик сии сатаан.

Ситиһини табыллыыттан араара үөрэнин. Ситиһини диэн тугу эмэтэ кыһаллан-мүһэллэн, сүүрэн-көтөн, кирисэн ситиһиллэр. Оттон табыллыыга эрэниллибэт. «Орон оонньуута» киһи этэ-сиинэ ыарыыларга утарылаһарын күүһүрдэр эбит. Өскөтүн күнгэ иккилии дыабылыканы сии сырыттааха, сыл устата биэс киһиэхэ ырыааха сөп эбит. Сыынтаан баран дьон ортотугар сыынкын одуулаһарын көрөргө мөкү көстүү буоларын өйдүү сырыт. Аһара «аһаан баран», сарсыныгар төбөсүт ыарыытын мүлүрүтүөххүтүн баһарар буоллаахытына, утуйуоххут иннинэ элбэх уута иһин. Уһуктаат, икки-үс ньуоска мөтү хойуу кофены кытта иһин.

Саахалга түбэхтэн баран, элбэх дьон суол ортотугар «быһаарса» сылдьан, атын көлөбө кириэн биэрэн өлөллөр эбит. Онон «быһаарсыгытын» суолтан тахсан баран салбаан Докумуонна илии баттыаххыт иннинэ ааһан көрүң. Энхилэ суогу улахан буукубаларынан суруйаллар. Оттон кыра буукубаларынан кисти тута сатаабыттарын суруйан биэрбит буолуохтарын сөп. Сыаналаах да буоллар, бигэ инструментаары ылар ордук. Үлэ кэмгэр алдыаммыттан сылтаан үлэ тохтуурун курдук куһаҥан туох да суох. Тимир көлөбөр хаһан да күлүүсхүн хаалларыма. Тэлгэхтэн да иһигэр турар күлүүстээх көлөнү уорарга дөбөнүн өйдөө. Аччык сылдьан лаппыга баран ас атылаһыма. Аччыккаар оустаран, туһата суох аһылыгы ылыаххын сөп. Тимир көлөбөр өрүү суорбан, сырматынар тэрил, туһалаах күлүүстэр баар буолуохтаахтарын умнума.

Кэрэ анаары кытта сана билсэ сылдьан, тиис хастар маһынан, тоһо-ханан баран, уун-утары опорон хастыма. Керсүһүүтү бүтэһик керсүһүүгө кубулуйар кутталлаах. Кэпсэтигэ «Сымыылаабаа кэпсээ» эбэтэр «Кырдык этэбин» диэн тыллары туттар дьонтон сэрэхэдийиэххэ. Манньык дьон үксүгэр тугу эмэ эйигиттэн кистиир дуу, сымыыланан «үктэтэ» сатыыр дуу буолуохтарын сөп. «Биримизм суох!» диэн дьонго тоһоостук тыллаһыма. Өксөкүлээх Өлөксөй курдук дьон син эн курдук 24 чаастаах кэмгэ опорон ааспыттара. Атын дьонно дьиз кэргэннин кытта айдаарсан баран тахсыма. Тахсар да буоллааххына, кыйахаммыт, кыйыһырт сыһаан ааннын сабарын кытта, иһирдэ хаалыахтаах. Олоххор туруорбут сыалларын барытын ситиһэргэ дьулуһуохтааххын. Кырдыан өлөөрү сытан «таах сибиэ» диэбэт курдук олоһу опоруохха! Тэттик да буоллар, биэр эмэ киһиэхэ бу сүбэлэр көмөлөстөхтөрүнэ, санаам сиппитинэн аабыһыам.

«Кыым» хаһыаттан.
Сэттинньы 15 күнэ 2012 сыл.
Бүөтүр БӨТҮРҮӨП суруйуута.

анааргар «тебем ыалдьар» диэ. «Тебе ыалдьара» эһиги сыһаанньытын хайдах хааччахтыырын биллин. Эр киһи харах харатын курдук харыстыыр «тэрили» ыарыыларыттан помидор көмөлөһөрүн умнума. Онооһор араак ыарахан ыарыытын тохтотор күүстээх эбит. Аҕа буолуоххун баһардааххына тын хатыытын саһана кыһанар эбиккин. Учуонайдар этэллэринэн, бу кэмнэ эр киһи этэ-сиинэ оҕо онорор күүһүн мунньунар эбит.

Тыл этэр кэмгэр истэччи этиин сүөгэйин - сүмэтин өйдөөн хаалыан баһардааххына, үстэн элбэх этиини тоһоолоон этиллибэт. Санарар кэмгэ истэ олорор киһи үс этии иһинэн үчүгэйдик өйдөөн хаалар эбит. Онтон атынын умнар үгэстээх. Учуонайдар быһаарбыттарынан, ханнык эмэ куоталаһы кэмгэр «тестостерон» элбик эбит. Онтон бу туттуу-халтыы түргэтиригэр, майи үлэтигэр улахан туһалааҕа биллэр. Араас сапаттар түгэхтэригэр хаалар «хааһыга» ас битэмиинэ хаалан хаалар. Билигин киһи этэ битэмииннэ наадыар кэмгэр «хааһыны» кыбыстыбааха иһэн кэбиһин.

Сана «чугастык» билсигэ сылдьан, наскыгытын ыстаанньытын устуоххут иннинэ уста үөрэнин. Наскылаах эрэ хаалбыт эр киһи, кэрэ анаар көрүүтүгэр толоос көстүү буолар үһү. Хайдахтаах да күчүмэбэй түбэлтэ түбэспитин иһин, уолуйан, айманан барыа суоһааххын. Эр киһи анала оннук. Уруккуттан баччаанна дизри эр киһи - эр санаалааҕа биһирэнэрин хаһан да умнума. Эр дьон үксүгэр илии - атах, ис быччынын сайыннара сатыыр. Онтон сүрэх эмиз быччынтан оноһуллубутун умнар идэлээх. Сүрэх эмиз эрчийиэххэ сөп. Сарсыарда айы кыратык да сүүрдэххэ, сүрэххэ туһалаах буолар. Олох биридэ бэриллэрин умнума.

Күн айы туох эмэ сананы, ырааһы, чэгиэни-чэбдиги була сатаан. Ким көрдүүр - ол булар. Куһаҥаны куруук көрдүүр киһи хаһан эмэ тийэн, син биэр булуоба. Оттон өрүү үтүөнү эрэ көрдүүр киһи, төһө да мөкү ортотугар сырыттар, үтүөнү, үчүгэйи булан опобун кизгэтигэр. Кимизэх эмэ күөскэ кыйыһан, кыйаханан, сибизтэнэн бардыгыныан оннугар, ол санаабын сурука тис уонна сыһара түс.

Кыйыһырт аастааххына, ол суругу ылан ааһан көр. Сөптөөх түмүктэри онороргор ол сурук көмөлөһүөбэ.

Улахан дьон үксүгэр олохторугар оронно эрэ «оонньуулар». Кэрэ анааргар күн айы «оонньуу» бэлэхтииртэн туттунума. Ханны да сырыттарын, кыаммат дьонно өрүү көмөлөс. Эн эр киһигин - кыаммакка көмөлөһөр хаангар баар буолуохтаах. Бэйэтигэр эрэпэ суох эр киһи олоххо тугу да ситиспэтин толкуйдаа. Кытаанах, эрэллээх буолуоххына, өрүү кэрэ аймах хараһын далыгар сылдьыан. Аһара бэйэтигэр эрэллээгин дакаасты сатыыр киһи «көхсө кыараһаһын» биллэрэр. Манньык «кисапэни» дыахтар эндэллээк билэр.

Санныгын сайыннарыаххын баһардааххына, тардыны эрчиллииттэн ордук туһалаах суох, илигин саннын саба гына тутус. Сыһааһын илиин биэр ньуурга буолуор дизри бытаанньык сылайыаххар дизри тардын. Сыһаана-сыһаана, үстэ тохтүрүэн тардын. Сана саһалааһы нэдиэллээ манньык үстэ тардынааһына сөп буолар. Кэлин илии былычына үөрэнэн бардааһына, эрчилли ахсаанын эбэн иһиллэр. Холестерин тымырға инэн хаалбатын дизн, күнгэ биэр банааны сии сылдьыахха сөп. Банаанга баар калий холестерин инэрин утарылаһар эбит. Үксүгэр уһуннуку буолан опорбут дьон «орон оонньуута» өрүү биэр кэм, көдүүһэ суох буолбутун сонньуа кэлсириллэр. Саналы «сонньуох» баһалаах буолуоххына, эн эмиз тугу эмэ сананы сатыыр буолуохтааххын. Онон «орон оонньуутун» интэринизтэн, киһигэттэн булан аах. Кэрэ аймакка айылға биэрбитин эрэ хайгыыр тутах буолуон сөп. Киһи бэйэтэ ситиспитин хайбатырын ордорор.

Эмизкэ сүрэххит ыалдьан ыга туттааһына күөскэ сөтөллөн көрүң. Сөтөлүңнэххэ, сүрэх ыга туттута арыый да мүлүрүйүүн сөп. Бэйэбит балыһаҕа бара сатааман. Суһал көмө үлэһиттэрин ыһырын. Аспирин эмтэххэ, түргэнник хаанга тарбанар. Сигэ утуйбат буолуоххына, эн төһө да дыарыктана сатаабытын, бириэмэтин көтүппэххэ аһаабытын иһин, син биэр туһата суох булуоба. Киһи күнгэ 8 чаас утуйуохтаах. Оттон дыарыктанар буоллаахха, 9-тан итэһэһэ суох

Оннооһор байбал хаапылаттан турар. Киһи олоһо сылтан, күнтэн, сөкүүндэттэн аттарыллан тахсар. Онон хас биридди күммүтүн кэлин кэмсиммэт курдук опоро сатыаха.

Кыраны кэмэйдизэххин баһарбытын - чугас линизикэ да, метровка да суох: кумааһы харчы кэмэйдэ 15 см уһуннаах, 6,5 см туоралаах; дискета - 9x9 см; видео кассетата 18,5 см уһуннаах, 10 см туоралаах; испиискэ хоруюкката 5 см. Манньык кыра тэриллэринэн уурталаан кэмэйдээтэххитинэ, сыһыааххыт суоҕа. Кур синньигэс биһигиттэн 5 см уһун, аҕаһын танаһын өнүк кытта дьүөрэллэри буолуохтаах. Билбэххин мээһэ санаран чабыланыма. Ол кэриэтэ саната суох хаалбытын ордук. Олус сылайдаахха, хойуу кофе иһээт, 15 мүнүүтэ будильник туруоран баран, утуйа түһэн ылыахха сөп. Уон биэс мүнүүтэттэн уһуннук утуйдаахха, уһуктарыгыгар быдан уустук буолар. 15 мүнүүтэнэн кофе дыайыпта хаанга тарбаһан барар. Онон өссө күн анаарыгар тийэр күөс эбинэн туруоһа сөп.

Ыарахан кетөбөлөөн дыарыктанаргыгар төһөнөн эрчиллини бытаанньык оноробут да, сөччөһөн элбэх быччың күүрэр. Ол түмүгэр быччың түргэнник улаатар. Дыарыкка өрүү биэр эрчиллини онорор буоллаахха, сотору кэминэн быччың аһыйах утаҕа эрэ хамсыыр буолар. Онон эрчиллини элбэхтэ уларыта сылдьан дыарыктаннааха, быдан көдүүстээх буолуоҕа. Кэрэ анаарын эн болломтоһор өрүү наадыарын умнума. Иккиэнгит олоххутугар күннэтэ, кыра да буоллар, сананы киллэрэн иһин. Хаһан да үлэ бүтэ илигинэ, төлөөмө. Эбэтэр хаһан да үлэ бүтэ илигинэ, «күөскүн өрүнүмэ». Ылсыбыкхын тигэһэр тигэһэр үөрэн. Дьонно бэрт буола сатаан, дьон санаатыгар кыттыһан иһимэ. Бэйэн санаабын чопчу этэргэ, туруорсарга үөрэн. Сүрэхин дизки кыратык да ыалдьар буоллааһына, кыбыстыбааха, баран балыһаҕа көрдөрүн. Эйигиттэн ордук ким да эн доруобуйабын билбэт. Кэрэ анаары кытта билсигэ сылдьан, үһүн, көрдөөх түгэннэри кэпсип-кэпсип бэйэн күлэргиттэн туттун.

Бүрүүкэ уһуна төһө буолуохтаабыт? Хаамаргар наскы быгылаһан көстүө суохтаах. Дьиз кэргэнгэр болломтоһун хаһан да мөлтөтүмэ. Тэлэбиисэр иннигэр тизэр түһэргин аччат. Ойобун тугу этэ сатыырын толкуйдаа. Үлэ кэпсэтэ бардааххына, инники түһэ сатаама. Бүтэһик сылдьар үлэ көрдөөччүлэр 56%-на үлэбэ кириэрлэр эбит.

Үлэни кэпсэтигэ бэнидизинньик куһаҥан күнүнэн аабыллар.

Уйуоххутун баһарбат буоллааххытына, сыалаах эти ыга тутта сылаас ууга сайбаатааххытына, эки баар сыаттан 50% көбүрэттиэххитин сөп. Тугу да сарсынньыга хаһааныма. Бүгүн сатаан оноһуллары бүгүн онор. Билбэт киһин тобугун токурутан баран, илиитин кисти туттар буоллааһына, сэрэхэдий. Баһар бу киһи эйигин сыһаахха охсоору оносторо буолуо, хараһын кэтээн оносторо балыһанньык түһэрин көр. Баттах балыһанньык эрэйи көрүөх кэриэтэ, кисти сатаан ылларан кэбиһиэххэ гарабайдыы ылларан кэбиһиэххэ сөп. Баттах суох - эрэй суох. Кэрэ

МУНХА СИЭРИН- ТУОМУН ТУТУҢУОХ

Мунха – саха дьонун үгэһэ. Былыр-былыргыттан саха кинитэ балыгынан аһаан олохтоо ноһомхо баар. Ыар сылларга саха кинитин балык тыһынаах хаалларбыта. Хаппаан тыһындабына, күөл мууһа кинини уйар буоллабына, дьон билигин да күргүөмүнэн мунхалыы кириэр. Билигин кэмгэ эдэр дьон мунха сизрин-туомун билэр ахсааннаах, ыйыттаах, мунха туттар тэриллэрин да үчүгэйдик билбэттэр. Мунхалыыр эрэ киһи билэр, эбэтэр аба саастаах дьон. Ыччат өбүгэбит үгэстэрин умнан, сизри-туому тутуһара абыһаата. Булка өбүгэлэрбит сиздэрэ-туомнара умнуллуох курдук. Ону манна кылгастык өйдөбүлүн быһааран суруйуом.

Мунха диэн тугуй? Мунха — балыгы бултурга аналлаах тэрил. Өбүгэлэрбит мунханы кыһынан ерөн таһаллар эбит. Былыр таастыганын ынах туйагыттан, оттон хотобонун бэс мас халтаһынтан онороллоро. Эр киһи бултуу бардабына, айылбаа сылдыы суруллубатах сизрин-туомун тутуһуохтаабын бары билэбит. Мунха былыр-былыргыттан элбэх үгэстэрдээх, сиздэрэ-туомнаах. Ону билиги билэбэттэр.

Холобур, мунха кэмгэр кэрэ анаардар күөлгэ кириэ суохтаахтар. Дьахтар мунханы үрдүнэн атыллаабына, балык халпат буолар диэн этэллэр.

Мунха кэмгэр эбэҥэ элбэх киһи кириэн айдаарыа, этиһиэ, үөхсө суохтаах. Сахалар өйдөбүллэринэн туох барыта иччилээх. Дьон кириэн этиһэн, охсуһан бардабына, эбэ иччитэ сөбүлүлээбэт, балыгыттан бэрсибэт.

Эбэ балыгын бэрситэбинэ, хаһан даһаны мыйымматтар. Мунхаба күөл төһө балыга бэрсититин ону

ылыахтааххын, үөрүөхтээххин. Олохтут сайдан, билигин дьон мээһэ-мээһэ тыллаһар. Олох мыйына суохтаахпыт. Күөл төһө балыгы бэрсититигэр билиги махтанахтаахпыт.

Ууга тимири түһэриэ суохтаахпыт. Тимир түспүт сиригэр балык кэлбэт буолан хаалар. Муус ыла сылдьан дьон албас анныыларын мүччү тутан кэбиһэллэр. Күөлгэ үлэлииритигэр сэрэнэн туттуллуохтаах.

Мунхаба өлбүттээх киһи 40 хонук устата сылдьыа суохтаах, "кирдээх" киһи диэн ааттыыллар. Кини күөлгэ киридэбинэ, эбэ балыгын бэрсит.

Барыта булбутун кэнниттэн хаалбыт бабу ыраастаан барыахтааххын, эбэ үрдүгэр сыыс-бөх суох буолуохтаах. Дьанырык маһы тыа сабатыгар уурдарахтааххын.

Сүрүн сизри-туому тутуһахпытна, билиги өбүгэлэрбит үгэстэрин умнуохтут суоҕа. Саха кинитэ бултуу табыстабына, «илии тутуурдаах, өттүк харалаах» кэлэр диэн дэлэҥэ элпээхтэрэ буолуо. Булка сыһыаннаах дьон ити айылба сокуонун эңдэллээх билэллэр.

Мунха тэриллэрин төһө билэбитий? Дьону батыһан тэннэ кириэн мунхалаһабыт, бүтүтүгэр балык үлэстиитигэр өлүүбүтүн ылаат, барабыт. Мунха тэриллэригэр наадыбалпыт даһаны. Мунха тэриллэрин тугу эрэ ылан биэр диэтэхтэринэ, билбэккэ, ырааһынан көрөн баран турабыт. Ол иһин быһааран суруйуом.

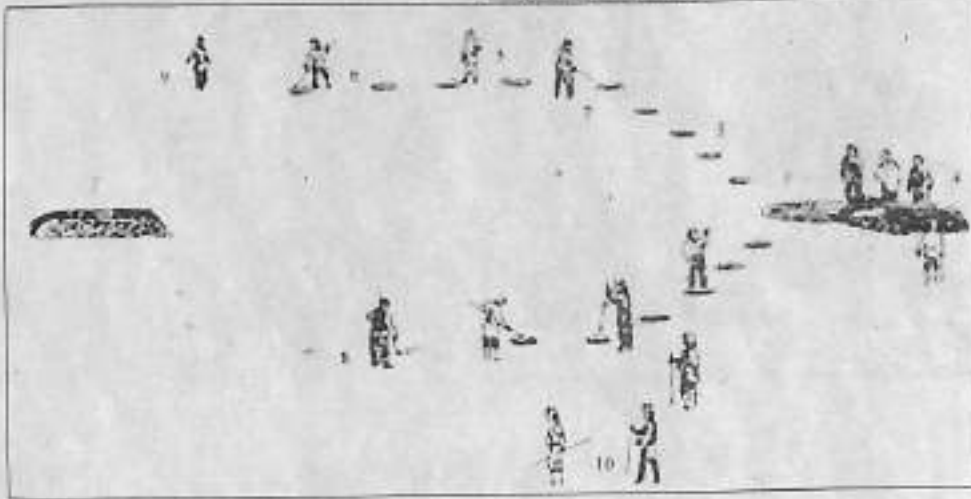
Мунха ийэтэ – балыгы мунһан таһаарар иһэ.

Мунха кыната – балыгы күйөн мунха ийэтигэр киллэрэр.

Туос хотобос – муус анныгар кириэн баран тимирбэтигэр анаан «поплавога».

Таастыган – дьааһыр.

Ыт мас – мунханы икки өттүттэн

чардаатыгар салайар мас.

Анныы – ойбон тэһэргэ аналлаах тимир.

Хамыйах – ойбон мууһун ыраастырга аналлаах күрдээх.

Ачаах – муус аннынан мунханы салайар мас буолар.

Олуур – ыт мас туора барбыт буоллабына, олуйан, сөптөөх хайысхаба хайыһынарар мас.

Көхө – үтүмэх кэлбитин тардан ылар күрүчүөк.

Үтүмэх – мунханы тардар 10–15 миэтэрэ уһуннаах быа.

Нырыы – балыктары куттуур, үргүтэр мас.

Ити курдук туттар тэрилбитин үөрэтэн кэбиһиэх. Үйүн тухары бэйэбэр туһалаах буолуо. Билиги умнуубатахпытна, салгы ыччаппытыгар тиэрдиэхпит. Булт сизрэ-туома умнуллуо суохтаах.

Билиги эдэр эрдэхпитинэ, сырыы бөбөнү сылдьыбыт, булт бөбөнү бултаабыт дьон буоллахпыт. Арай билигин ыраан, айаны-сырыыны кыайбат буолан, дьиз бөбө аатыран сырыттаахпыт. Биһрээ бултаабыт аба саастаах добоһторбун Атах Дьөгүөрү, Анатолий Кривошорницыны, Владимир Семеновы олох умнубалпын. Кинилэр сүбэлэрэ-амалара мин олохпор, үлэбэр, бултуурбар элбэи туһалаабыттара. Хас биһрдии булчут бэйэтэ туспа кистэлэннээх, туспа тутуулаах-оһоһуулаах. Бу сүбэлэртэн биһи эмэ, эдэр булчут өйүгэр хатаан хааллабына, туһа буолуо этэ. «Кырдыаһы хаһааха хаалыы сылдьан сүбэлэт» диэн саха өһүн хоһоно баар.

Дурда туттуута

Бастаан бултуур сиргин, күөлгүн үөрэтэхтээххин, кус ханан, хайа диэки көтүүн сөптөөбүн быһаарыахтааххын, эн күөлгүттэн хайа диэки күөллээх, үрэхтээх сирдэр туһайыыларын сөптөөх собуус сиритан, тумусоттоох, куталаах сиргэ дурдаланыахтааххын.

Сааскы куска уу анна тоҥ буолар. Иннэ ғынан, мас тоһобону киһи дэбигис сагаан саайбат. Мин тыаттан таһсан, кыраабыт үгүн курдук сонос, кинини курданынан алта тоһобо мас быстабын, бу дурда иннэ буолуохтаах, өссө киһи саннын саба үрдүктээх эмиз алта тоһобо маһы, бу дурда кэннэ буолуохтаах. Түөрт сис маһы, иккитэ миэтэрэ кэринэ, иккитэ – былас кэринэ. Үстүү тоһобонон ураһа сийин курдук туруору тутан туран, быанан эбэтэр бороһулуоханан баайабын, аччанчы тартааха бэйэтэ турар, бу остуолбаны

Эдэр булчуттарга аба киһи сүбэтэ

солбуйар. Маны ураһа диэн ааттыаха. Икки кыра ураһа иннэ, икки уһун ураһа кэннэ. Ураһа анаахтарыгар били сис мастарбын наардаан уурталыбын, бөбө буоллун диэн баайабын. Биһр ураһаттан сиргэ тийиэ, кириэс-мараас мас уурабын, бөбө-таба буоллун диэн, кэлин талах баайарга наада буолуоҕа. Дурда сийэ бэлэм буолла. Талах быһан сиргэ күрүө курдук сийиттэн сиргэ тийиэ бааччайабын, дурда кэннинэн кириэр-тахсар аанныгы. От үргээн талааха саба бырабабын, кус көрбөтүн курдук оноробун. Тыаттан таһсан киһи олоһуругар сөптөөх, эмэх чөнөчөгү тобо тардан киллэрэн, олох мас оностоубун. Харанаба көстүүлээх буоллун диэн, дурдан иннин күн таһсар өттүн диэки оноро сатаа. Хас да күн маһыыр буоллаахына, ууга сыгар оту хостоон-ороон, дурдан сийигэр иннэбэйдии саба бырах, биэдэрэбин киллэрэн, ууан оһуон саба ыһан сууй ыспатаахына дурдан харааран

олорор буолуо, күһү куттуо. Сууйдахха манхайар, куурдабына дурда баара-суоҕа биллибэт буолар, тыалга-кууска ыһыллыбат, бэриммэт. Өскөтө кус көрөр эбит диһр буоллаахына, эмэх хатын туһунан, эмэбин тэбээн киллэрэн, дурдан ойсоһуугар туруору уурабын, бу кус харабын баайар, дурда күлүгэ ууга түһүүтэ сырдыыр.

Быстах дурда

Икки халпыт үөтү быһа охсон киллэрэбин. Лабаатын синнигэс маһынан хатыһан адаарыа сылдыарын тэннигин, халтачы буоларын сийиэ сатаа, хас да сиринэн оноруоҕа сөп. Онорон баран лабаалаах өтүнэн утарыта тутан үс муннук курдук холбуугун, сууллубатын наадатыгарачаах маһынантэптарэбин. Отунан сабабын, олох мас булунабын. Мэһэйдир лабааларын тоһуталаан ылан кэбиһэбин. Дурда бэлэм.

Күһүн манааһын

Кутаба, күөл отун тумуһугар, билигэ дурда оностор ордуу буолааччы. Күһүнгү куска үкүүн тыһа оһорон маһытын. Тыһа саанан ыттааха халбанныы сылдыар буолан сыһарын элбиһр. Эрэһинэ тыһа кэтитинэн харыстыы была сылдыар ғына устуррууһаммыт, харыс кэринэ кэтиттээх халтаһыны илдэ сылдыааччыбын. Түөрт илим чоросун курдук мас быстабын, күөлүн төһө дириһиттэн тутулуктаах, тыһа устатын саба икки туоратын саба эмиз икки сис мас быстабын. Маныахтаах сиргэр тийиэн, тумуһун, күтүн отун, илдьи тэпсиккэн, мончуук түһүөхтээх сирин утары алдыаллаахын, атын кэтэх, ойсоос өттүнэн тыһынан суолланабын. Наһаа уу кыламаньгар диэри кириимэ, 2-3 миэтэрэ курдук сирин хааллар. Тыһын тумуһун кылчытара икки ураһаскын күөскэ күөл бедарааныгар баттары ас. Тыһын оһорун арыһы кэннинэн, атын икки ураһаскын, тыһын ойсоһуонкыһа ас, сис мастарынан саннын туһайыһынан, эргичи быанан баайталаа. Сис маһы отунан саба бырах, оһуон атын сиртэн аһал, дурдан атын тыһыма. Били халтаһыннын тыһын оһуон үрдүгэр уур, ордор харыс курдук чорбохторунан кэннии урабаһтаран иннин диэки аһаран тыһын хамсаабатын ситис, халтаһын үрдүгэр оһорунан кэбис. Тыһын хамсааба, ытарга табыгастаах. Ураһаскыт биһр да мугуа суох буолуохтаах, тыһытын тэһиэн сөп.

Михаил Апросимов,
СӨ үтүөлээх артыһа,
«Байанай» сурунаалтан
ытылынна

Аян дайду үрдүнэн киһи ахсаана аһара
эбээбит, ону аччатар бырагыраама
аппыллан олохо киллэриллэр, маныаха
заһырбыт, пенсионер дьон хамсык
харыһынан хабыллан олохтон туоран
бизирээтэхтэр дьон сурах кырдыаһас
калуенэни аймаата. Итэҕэһиммэри
баарыһалар да, олох сорох чакчылары
итини дакаастыыр курдуктар.

Биһиги калуенэ, алта уонуттан тахсыбыт
дьон. Сэбиэскэй систиэмэҥэ босхо үөрэнэн,
сэбүлүүр идэбитинэн норуот хаһаайыстыбатын
эрээс салааларыгар үлэлээбиппит, уларыта
тууу, ырыһыак систиэмэтин эрийрин
— мускуурун элпитинэн — хаамыһыан
билбит дьон буолабыт. Сүүрбөһис үйэни
түмүктээбиппит, сүүрбэ биһирэс үйэҥэ олохтут
кэлэриитигэр олоробут.

Киһи орто дойдута олох олороору тэрүүр.
Кинини ийэтэ, аҕата утуму уһатан, байлэрин
олохторун салҕатаары митэллэр, киһи-хара
буоларыгар кыһаллаллар. Олоро ыал
буолан оҕо-уруу төрөтөн, сиэн оҕо тапталын
биллэрдэбинэ, олохтон толору дьоллонон,
орто дойдуттан арааскалар. Ол да иһин
киһигэри бар дьонно, толору дьоллоох олоҕу
олорон барда, ыал буолан оҕо төрөтөн, сиэн
оҕо тапталын билэн, дьон тибэх суолугар
атаарарга сыана биэрэллэр.

Эбэ, эһэ сиэнэрин көрүтэ-истиһэ
сыһыаннара ийэлээх аҕа сыһыаннарыттан
аһын буолар. Сааһырбыт, олохо уопуттаах
буоланнар үөрэтэр-такайар, субэлиир
аруттара күстээх. Барар-кэлэр сырыһыла
ачаабыта, сиэннэринин мэлдьи баар

буолуулаа эмиэ улахан орулу ылар.
Олороругар тапталларынналар сиэннэригэр
тапталлар истин-иһирэх. Мэлдьи сыллыы-
уруу, ыммыһаа-төттөй сылдыһахтара.
Төрөппүттэрэ маһан-этэн бардахтарына
көмүскэһэн ылааччылар киһилэр. Сиэн олорор
буолуута, хаамыһа, сөҕөрүһтэ эбэ, эһэ
улахан үөрүү. Ыһаҕа күнүгэ кинигэрдийи
ыһахтаһар дьон. Кыра сиэннэ ордук бөлбөмтө
ууруллэр. Көмүскэһэр, утарылаһар кыра кыра
диэннинэн ситэтэриллэр.

Биһиги кэммитигэр эбэ кыыс сиэнин
истэнэргэ, ас астыырга, эһэ уол сиэнин
оттуурга-мастыырга, буттуурга-үөрэтэр-такайар
буолар. Батыһыннара сылдьан байлэрин
холобурдарынан үөрэтэллэр. Биһиги олох
уларыһан, маһынан оттуллэр дьон дьон суоҕун
кэриэтэ. Иистэнэн, алдьаһаһыт абыраһаан
кэлэр даҕаны суох буолла. Аны көмүүтэр
үйэтэ кэлэн, сиэннэрибит ити чөөһүгэр биһигини
чугаһаппаттар.

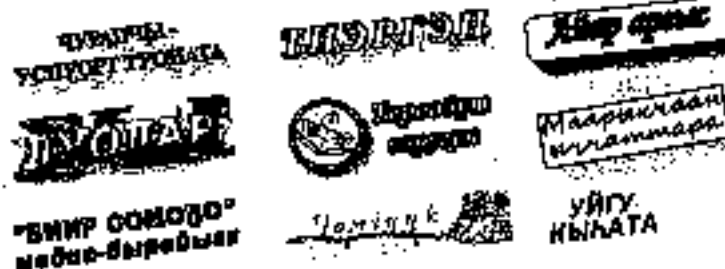
Ол эрээри эбэ, эһэ сиэннэрин киһилии
быһыһа-чэпчэһэй, кырдыксыт буолууга, үлэ-
ни таптыырга, үөрэтэригэр кыһаллалларыгар
үөрэтэллэр эрэбил. Бу ситим туһаттан аһыны
аһыһа суоҕа. Кырдыаһас дьонно сиэннэрибит
маһталлара, сылаас сыһыаннара, тапталлара
олус кунду. Киһи сааһырдыһына, олус уйан,
кыраттан да үөрэр, хомойор буолар.

Эбаларга, эһэлэргэ сылаастык
сыһыһаһаһаһыһа, үйэлэргэ үлүсө,
киһилэри харыстаан!

Алексей СЛЕПЦОВ.

2021 сыл бастакы анаарыгар «САНА ОЛО» хаһыака сурутуу бара тирар

Почта нөҕүө сурутуу ахсынны 3-13
күннэригэр сыаната сыл анаарыгар
562,26 солк. буолла
Альтернативнай (редакцияттан кэлэн
ылыы) - 420 солк.
Электроннай - 240 солк.

Чурапчыт хаһыатын
СУРУТ ААХИ СӨРГӨӨТ ТУХАНИ
Дойдун тыһынын утуттан!

— КӨР-СӨРГӨӨ —

НБК SAHA

«Саха» НКХ ханаалын
Ахсынны 7-13 күнүнээби бырагыраамата

НБК SAHA

Ахсынны 7 күнэ Бизирээһини	Ахсынны 8 күнэ Оптунууһуну	Ахсынны 9 күнэ Сэрэдэ	Ахсынны 10 күнэ Чэллээр	Ахсынны 11 күнэ Бэтинсэ	Ахсынны 12 күнэ Субуота	Ахсынны 13 күнэ Баскыһыанньа
06:00 - Новый день 12+ 10:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 10:15 - Арктик мода шоу 12+ 11:00 - Дойду дьонно 12+ 11:15 - Саха сирин ырыа айааччыларын тумсуутэ 20 сылыгар. Валерий Ноев 6+ 12:00 - «Якутия» инф. программа 12+ 12:15 - Ууттан кэлсээнэ 12+ 12:45 - Комус тутан 12+ 13:30 - «Саха Сирэ-Якутия» информационная программа 12+ 14:00 - «Тэти» радио 12+ 15:00 - «Бастын» спортивнай шоу 6+ 16:00 - «Саха сирэ» информационная биэри 12+ 16:15 - «Бастын» спортивнай шоу 6+ 17:00 - Актуальное интервью 12+ 17:15 - Саха сирингэр Олонхо декадата 12+ 18:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 18:15 - Айуу-чэ! 12+ 18:30 - Ааспыт ааспыт амтана 12+ 19:00 - «Якутия» инф. программа 12+ 19:15 - Талбан 12+ 20:30 - «Саха Сирэ-Якутия» инф. программа 12+ 20:55 - «Олох дьон олох» сериал 12+ 22:00 - Тыва ыччата 12+ 22:45 - Итоги дня 12+ 23:15 - Саха сирин ырыа айааччыларын тумсуутэ 20 сылыгар. Валерий Ноев 6+ 00:00 - Талбан 12+	06:00 - Сана кун-Новый день 12+ 07:00 - Новый день 12+ 08:00 - Сана кун 12+ 10:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 10:15 - Сэһэн сирэ 12+ 11:00 - Дойду дьонно 12+ 11:15 - Саха сирин ырыа айааччыларын тумсуутэ 20 сылыгар. Николай Бойлохов 6+ 11:45 - Бастын клип 12+ 12:00 - «Якутия» информационная программа 12+ 12:15 - Бастын клип 12+ 12:30 - «Олох дьон олох» сериал 12+ 13:30 - «Саха Сирэ-Якутия» информационная программа 12+ 14:00 - «Тэти» радио 12+ 15:00 - Талбан 12+ 16:00 - «Саха сирэ» информационная биэри 12+ 16:15 - Талбан 12+ 16:30 - Саха сатаабата суох 12+ 17:00 - Актуальное интервью 12+ 17:15 - Саха сирингэр Олонхо декадата 12+ 18:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 18:15 - Айуу-чэ! 12+ 18:30 - Ааспыт ааспыт амтана 12+ 19:00 - «Якутия» инф. программа 12+ 19:15 - Талбан 12+ 20:30 - «Саха Сирэ-Якутия» инф. программа 12+ 20:55 - «Олох дьон олох» сериал 12+ 22:00 - Театр танца 12+ 22:45 - Итоги дня 12+ 23:15 - Саха сирин ырыа айааччыларын тумсуутэ 20 сылыгар. Николай Бойлохов 6+ 23:45 - Бастын клип 12+ 00:00 - Талбан 12+	10:15 - Эл Иитэ 12+ 11:00 - Дойду дьонно 12+ 11:15 - Саха сирин ырыа айааччыларын тумсуутэ 20 сылыгар. Владимир Коржов 6+ 12:00 - «Якутия» инф. программа 12+ 12:15 - Бастын клип 12+ 12:30 - «Олох дьон олох» сериал 12+ 13:30 - «Саха Сирэ-Якутия» инф. программа 12+ 14:00 - «Тэти» радио 12+ 15:00 - Талбан 12+ 16:00 - «Саха сирэ» информационная биэри 12+ 16:15 - Талбан 12+ 16:30 - Саха сатаабата суох 12+ 17:00 - Актуальное интервью 12+ 17:15 - Саха сирингэр Олонхо декадата 12+ 18:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 18:15 - Айуу-чэ! 12+ 18:30 - Ааспыт ааспыт амтана 12+ 19:00 - «Якутия» инф. программа 12+ 19:15 - Талбан 12+ 20:30 - «Саха Сирэ-Якутия» инф. программа 12+ 20:55 - «Олох дьон олох» сериал 12+ 22:00 - Театр танца 12+ 22:45 - Итоги дня 12+ 23:15 - Саха сирин ырыа айааччыларын тумсуутэ 20 сылыгар. Владимир Коржов 6+ 23:45 - Бастын клип 12+ 00:00 - Талбан 12+	12:00 - «Якутия» информационная программа 12+ 12:15 - Бастын клип 12+ 12:30 - «Олох дьон олох» сериал 12+ 13:30 - «Саха Сирэ-Якутия» инф. программа 12+ 14:00 - «Тэти» радио 12+ 15:00 - Талбан 12+ 16:00 - «Саха сирэ» информационная биэри 12+ 16:15 - Талбан 12+ 16:30 - Саха сатаабата суох 12+ 17:00 - Актуальное интервью 12+ 17:15 - Саха сирингэр Олонхо декадата 12+ 18:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 18:15 - Айуу-чэ! 12+ 18:30 - Ааспыт ааспыт амтана 12+ 19:00 - «Якутия» инф. программа 12+ 19:15 - Талбан 12+ 20:30 - «Саха Сирэ-Якутия» инф. программа 12+ 20:55 - «Олох дьон олох» сериал 12+ 22:00 - Театр танца 12+ 22:45 - Итоги дня 12+ 23:15 - Саха сирин ырыа айааччыларын тумсуутэ 20 сылыгар. Николай Бойлохов 6+ 23:45 - Бастын клип 12+ 00:00 - Талбан 12+	12:15 - Бастын клип 12+ 12:30 - «Олох дьон олох» сериал 12+ 13:30 - «Саха Сирэ-Якутия» инф. программа 12+ 14:00 - «Тэти» радио 12+ 15:00 - Талбан 12+ 16:00 - «Саха сирэ» информационная биэри 12+ 16:15 - Талбан 12+ 16:30 - Саха сатаабата суох 12+ 17:00 - Актуальное интервью 12+ 17:15 - Саха сирингэр Олонхо декадата 12+ 18:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 18:15 - Айуу-чэ! 12+ 18:30 - Ааспыт ааспыт амтана 12+ 19:00 - «Якутия» инф. программа 12+ 19:15 - Талбан 12+ 20:30 - «Саха Сирэ-Якутия» инф. программа 12+ 20:55 - «Олох дьон олох» сериал 12+ 22:00 - Сохраняя традиции - новые свершения 12+ 22:45 - Итоги дня 12+ 23:15 - Саха сирин ырыа айааччыларын тумсуутэ 20 сылыгар. Александр Павлов 6+ 23:45 - Бастын клип 12+ 00:00 - Талбан 12+	14:00 - «Тэти» радио 12+ 15:00 - Талбан 12+ 16:00 - «Саха сирэ» информационная биэри 12+ 16:15 - Талбан 12+ 16:30 - Саха сатаабата суох 12+ 17:00 - Актуальное интервью 12+ 17:15 - Саха сирингэр Олонхо декадата 12+ 18:00 - «Саха сирэ» информационная биэри 12+ 18:15 - Аал-луук мас 12+ 19:00 - «Якутия» информационная программа 12+ 19:15 - Ырыа кыһаҕа 12+ 20:30 - «Саха Сирэ-Якутия» инф. программа 12+ 21:00 - Куордук шоу 12+ 21:45 - Бастын клип 12+ 22:00 - Кулинарный конкурс 12+ 22:45 - Итоги дня 12+ 23:15 - Тыва ыччата дорбосон 12+ 00:00 - Ырыа кыһаҕа 12+ Ахсынны 12 күнэ субуота 06:00 - Саха итэбэлэ 12+ 08:30 - Документальный фильм 12+ 09:00 - Сана кун 12+ 09:45 - Кырыа кыһыны таптыбын 12+ 10:00 - Сэһэн сирэ 12+ 10:45 - Эл Иитэ 12+ 11:30 - Сахалык мультиктер 12+ 12:00 - «Якутия» информационная программа 12+ 12:15 - Документальный фильм 12+ 12:45 - Кулинарный конкурс 12+ 13:30 - «Якутия» информационная программа 12+ 13:45 - Кырыа кыһыны таптыбын 12+ 14:00 - «Олох дьон олох» сериал 12+	18:00 - «Саха сирэ» информационная биэри 12+ 18:15 - Истин илдьит 6+ 19:00 - Туттуктар аартыктарынан. В-с биэри 12+ 19:45 - Комус тутан 12+ 20:30 - Сахалык кунна 12+ 21:45 - Кэксир 12+ 23:45 - Бастын клип 12+ 00:00 - Бай 12+ Ахсынны 13 күнэ баскыһыанньа 06:00 - Простые истины 12+ 08:30 - Сана кунна 12+ 09:15 - Кулинарный конкурс 12+ 09:45 - Новости парламента 12+ 09:55 - Хранители времени 12+ 10:45 - Будем вместе 12+ 11:30 - Истин илдьит 6+ 12:00 - Кырыа кыһыны таптыбын 12+ 13:00 - Сэһэн сирэ 12+ 13:45 - Аал-луук мас 12+ 14:30 - Сахалык кунна 12+ 15:00 - Герой Федор Попов 12+ 16:00 - Театр танца 12+ 16:45 - С.Зверев-Кыһыл Уола, Ойур унукутэ-Айыы аһыаа 12+ 18:00 - «Саха сирэ» информационная биэри 12+ 18:15 - Истин илдьит 6+ 19:00 - Охота и рыбалка в Якутии 12+ 19:30 - «Бастын» спортивнай шоу 12+ 21:00 - Ууттан кэлсээнэ 12+ 21:30 - Бастын клип 12+ 21:45 - Кэксир 12+ 23:45 - Бастын клип 12+ 00:00 - «Бастын» спортивнай шоу 12+

«Прокуратура Чурапчинского района разъясняет: Работодатель обязан предоставлять информацию о наличии свободных рабочих мест и вакантных должностей в центр занятости населения»

Согласно п. 3 ст. 25 Закона РФ от 19.04.1991 № 1032-1 «О занятости населения в Российской Федерации» работодатели обязаны ежемесячно представлять органам службы занятости информацию о наличии свободных рабочих мест и вакантных должностей.

В соответствии с п.3 Порядка представления работодателями информации о наличии свободных рабочих мест и вакантных должностей в органы службы занятости населения Республики Саха (Якутия), утвержденного Постановлением Правительства Республики Саха (Якутия) от 24.04.2015 № 136 (далее – Порядок), работодатели обязаны представлять информацию о наличии свободных рабочих мест и вакантных должностей в Центр занятости населения по месту нахождения организации.

Информация о наличии свободных рабочих мест и вакантных должностей представляется работодателями в течение одного рабочего дня со дня возникновения вакансии.

Указанная информация может быть представлена работодателями в Центр занятости населения лично, почтовым отправлением, с использованием средств факсимильной и электронной связи, а также путем самостоятельного размещения в Информационно-аналитической системе Общероссийская база

вакансий «Работа в России».

При приеме на работу гражданина на свободное рабочее место или вакантную должность работодатель представляет центр занятости населения информацию об отсутствии соответствующего рабочего места не позднее трех рабочих дней после принятия решения о приеме на работу гражданина.

За непредставление информации о наличии свободных рабочих мест и вакантных должностей статьей 19.7 Кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях предусмотрена административная ответственность в виде предупреждения или наложения административного штрафа на граждан в размере от ста до трехсот рублей; на должностных лиц - от трехсот до пятисот рублей; на юридических лиц - от трех тысяч до пяти тысяч рублей.

Например, в ноябре 2020 года прокуратурой Чурапчинского района в ходе осуществления мониторинга информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» произведен осмотр социальной сети «Instagram», в результате которой установлена информация о наличии свободных вакантных рабочих мест в органе, осуществляющем управление в сфере образования, Чурапчинского района.

На основании изложенной информации

прокуратурой района проведена проверка, в ходе которой установлено, что работодателем в нарушение требований Закона РФ от 19.04.1991 № 1032-1 «О занятости населения в Российской Федерации» в установленный срок информация о наличии свободных рабочих мест и вакантных должностей в Центр занятости населения Чурапчинского района не направлялась.

В связи с допущенными нарушениями прокурором в отношении руководителя муниципального учреждения возбуждено дело об административном правонарушении, предусмотренном ст. 19.7 КоАП РФ (непредставление в государственный орган сведений о наличии свободных рабочих мест и вакантных должностей, представление которых предусмотрено законом и необходимо для осуществления этим органом его законной деятельности). Административный материал направлен на рассмотрение Мирового судьи по судебному участку №35 Чурапчинского района Республики Саха (Якутия).

Также, руководителя муниципального учреждения внесено представление об устранении нарушений.

Прокуратура Чурапчинского района разъясняет, что граждане и организации в случае нарушения их прав, законных интересов и свобод могут обратиться в прокуратуру района, расположенную по адресу: ул. Курашова, д.8, с. Чурапча, Чурапчинский район, Республика Саха (Якутия), 678670, либо посредством электронной почты по адресу: chu@14.mail.ru.

Прокуратура Чурапчинского района.

Улууска ритуальнай өнө үлэлирин иһитиннэрбит

Убаастабыллаах улуустун олохтоохторо, олохтутугар кини үөһэтэх эттүтүн хомолто ааннаан киирэрэ баар суол, улуустун тулу гынары билбэккэ мунар-танар кыһалбата уаскүр. Оно кэмэ, өйбүл буоларга Чурапчыбыт киинигэр Карл Маркс аатынан улууста 17 "б" нүмүрдээх адырыска ритуальнай өнө араас көрүнүн толорорго сайаалка хомуйабыт.

- Хоруоп;
- Веноктар (сурук суруйуохха сөл);
- Байыт эскилэтинэн, кэмэйгитинэн эргир араас көрүннэрэ;
- Тимир бетонунан кутуллубут пааматынныктар;
- Гранит матырыйаалтан билимхэлэр;
- Харайы сизиргэр туһаныллар, хоруобу ииннэ түһэр быалар, манан, кыһыл, хара өнөөх сийдас матырыйааллар;
- Сизирлэ уонна өтүлэ бэлэстэ;
- Бокуонньук хаартыскатын угар араама;
- Иини хаһы;
- Мас остуолба (кирис эмиз буолуон сөл);
- Тас мас (тэбизх);
- Бокуонньугу таһаарыга массына көрүллүөн сөл.

Ритуальнай өнөнү улуустун бары нэһиликтэригэр, байыт массынабытынан тийэн онорорбутун биллэрбит. Тэрилтэ бириэмэтэ болдьоһо суох, түүннэри-күнүстэри үлэлиир.

Билсэр төлөпүөнүт: 89644284393. С.И.

Ытыктыр убайыт, Чурапчы нэһилигин олохтооһо

ИГНАТЬЕВ Гурий Михайлович

бу дьыл, ахсынны 2 күнүгэр уһун ыараханнык ыалдьан олохтон туораабытын аймактарыгар, билэр дьонугар диринник курутууан туран иһитиннэрбит.

Аймактара.

Кутурбаннын тиздэллэр:

- Ытыктыр бэтэрээммит Игнатъев Гурий Михайлович ыараханнык ыалдьан олохтон туораабытынан, чугас дьонугар, аймактарыгар Улуустаабы кини балыһа кэлэктибэ, бэтэрээннэрин сэбистэ.

Болтоно нэһилигин олохтооһо, амарах аҕалара, тапталлаах эһэлэрэ

ЕГОРОВ Егор Афанасьевич

ыарахан ыарыыттан соһумардык олохтон туораабытынан, кэргэнигэр, оҕолоругар, сизэнэригэр, чугас аймактарыгар диринник кутурбаммытын тиздэбит.

Н.Д. Субуруускай аатынан Болтоно орто оскулатын уонна "Кэнчээри" уһууаан кэлэктибэ.

Кутурбаннын тиздэллэр:

- Тапталлаах убайа, Болтоно нэһилигин олохтооһо Егоров Егор Афанасьевич ыалдьан олохтон туораабытынан, кэллээгэлэригэр Мотрена Афанасьевна "Туймаада-нефть" тэрилтэ Чурапчытаабы филиалын кэлэктибэ.

- Тапталлаах убайдара, элбэх оҕо аҕата, эһэтэ Егоров Егор Афанасьевич олохтон туораабытынан, балтыгар Татьяна, күтүөтүгэр Николай Собакиннар, кинилэр оҕолоругар, аймактарыгар А.И. Барашкова, Егоровтар, Гуляевтар, Сивцевтар, О कोरोковтар, Кириллиннар.

- Биригэ үөскээбит үлээннээхтэрэ Егоров Егор Афанасьевич ыарахан ыарыыттан соһумардык олохтон туораабытынан, кэргэнигэр, оҕолоругар, сизэнэригэр, биригэ төрөөбүттэригэр, чугас аймактарыгар Алексей Слепцов, Василий Павлуцкий, Захар Егоров, кинилэр дьиз кэргэттэрэ.

Уважаемые якутяне, будьте осторожны!

Энергетики Центральных электрических сетей ПАО «Якутскэнерго» напоминают: объекты электроэнергетики – источники повышенной опасности. Невнимательное отношение к правилам электробезопасности приводит к тяжелым электротравмам, порой со смертельным исходом.

Помните, что нахождение вблизи поврежденного или провисшего провода на расстоянии менее 8-ми метров строго запрещено, поскольку может быть СМЕРТЕЛЬНО опасно. Ни в коем случае не совершайте контакт с оборванным проводом, тем более не беритесь за него руками. Опасную зону растекания тока необходимо покинуть с помощью так называемого «гусяного шага», когда пятка шагающей ноги, не отрываясь от земли, приставляется к носку другой ноги.

Также категорически запрещено набрасывать на провода посторонние предметы и запускать вблизи них летательные аппараты.

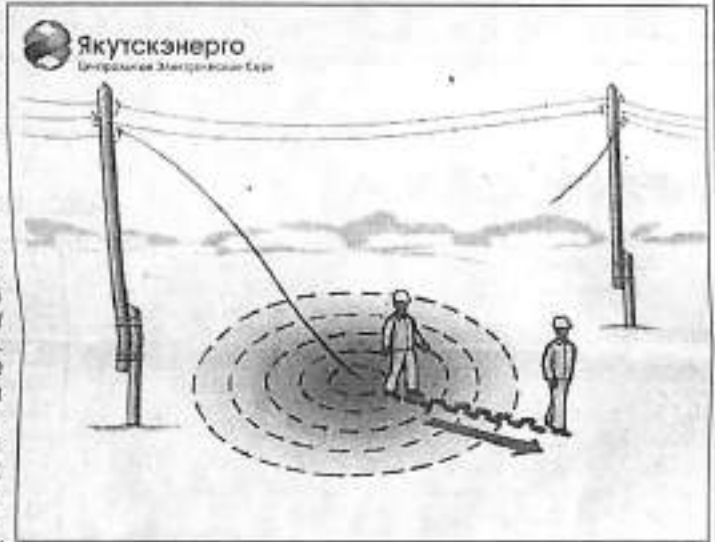
Нельзя делать селфи в охранных зонах при помощи монопода – он может послужить причиной электротравмы, даже если контакта с энергооборудованием нет.

Внимание! Без согласования с ПАО «Якутскэнерго» в охранных зонах запрещается осуществлять любые действия, которые могут нарушить безопасную работу объектов электросетевого хозяйства, в том числе привести к их повреждению или уничтожению, и (или) повлечь причинение вреда жизни, здоровью граждан и имуществу физических или юридических лиц, а также повлечь нанесение экологического ущерба и стать причиной пожаров.

Обо случаях повреждения электросетей или угрозе их повреждения следует обращаться в местный район электрических сетей

Берегите себя!

Пресс-служба Центральных электрических сетей ПАО «Якутскэнерго».

Холтобо нэһилигин олохтооһо, оҕо сааспыттан биригэ үөскээбит тапталлаах дьүөгэм, Хоту көһөрүллүү кыттылааба, РСФСР үөрэҕиритин туйгуна, үлэ бэтэрээнэ

ЗВЕРСТОВА Мария Михайловна

олохтон туораабытынан, бары аймактарыгар, чугас дьонугар диринник кутурбаммытын тиздэбит.

Чурапчыттан чугас дьүөгэтэ Дария Сергеевна Никонова уонна кини дьиз кэргэнэ.

Күн күбэй ийэбит, зэйэс эбэбит, Соловьев нэһилигин ытык кырдыааһа, тыыл, үлэ бэтэрээнэ

АРЖАКОВА Прасковья Алексеевна

бу дьыл сэттиннэ 30 күнүгэр 88 сааһыгар олохтон туораабытын диринник курутууан туран билэр дьонугар, аймактарыгар иһитиннэрбит.

Уолаттара, кийииттэрэ, сизэнэрэ, хос сизэнэрэ.

Кутурбаннын тиздэллэр:

- Соловьев нэһилигин ытык олохтооһо, үлэ, тыыл бэтэрээнэ, сэрмэ сылларын оҕото, элбэх оҕо тапталлаах ийэтэ, эбэтэ, хос эбэтэ Аржакова Прасковья Алексеевна ыалдьан

олохтон туораабытынан, уолаттарыгар Николай Николаевичка, Алексей Николаевичка, Петр Николаевичка, кийииттэригэр Марина Николаевнага, чугас аймактарыгар, сизэнэригэр, хос сизэнэригэр Соловьев нэһилигин дьаһалтата, кырдыаастарын субэтэ.

-Өр сылларга Мырылатаабы уһууаанна үтө суобастаахтык үлэлээн, оҕолор, төрөппүттэр тапталларын, махталларын ылбыт, ытыктыр кырдыаас бэтэрээн үлэһиттэрэ Аржакова Прасковья Алексеевна олохтон туораабытынан, уолаттарыгар, кийииттэригэр, сизэнэригэр, хос сизэнэригэр, аймактарыгар "Чэчир" уһууаан кэлэктибэ, бэтэрээннэрэ.

Ген. дир.иктэр - Н.М. СТРУЧКОВА.

Кылабынай эрдэктэр - Л.В. ГОРОХОВА.

Кылабынай эрдэктэри солбуйааччы - Е.Г. МАКАРИНСКАЯ.

Эппиэттир сакр.торг. сурук отдела - А.Н. ЗАХАРОВА.

Кэрэспэдьиннэр - С.А. ЖЕНДРИНСКЭЙ, М.В. ПЕТРОВА.

Таначчы - Л.К. ПОПОВА.

Бачээттэннэ - Ф.А. ПРОТОДЬЯКОНОВ.

Тэрийэн таһаарааччылар: ОБ Биробитальскай Бата.

Саха Өрөспүүбүтүннэ "Саха-он" Оударыстыкканай

автономнай тэрилтэтин "Саха олох" хайыат

эрдэскэйтэ.

677000, Дьокуускай к., Ордонникова ул. 31, 124 кэб.

телефакс: (411-2) 34-39-17 e-mail: sakha-on@mail.ru.

Российскай Федерация Россиянаадоор ОБ сапаттаагылар

2020 с. бос ыйын 3 күнүгэр реимстрацияламьт нүмккө

- ПИ №ТУ14-00659.

Эрдэскэйтэ адырыһа:

678670, Чурапчы сэл.

Карл Маркс ул., 26

"а".

Төлөпүөннөрбөт:

эрдэктэр - 41-332

отделлар - 41-295, 41-338

E-mail: sakha-on@mail.ru

сайт: sakha-on.ru, instagram: @sakha-on

Бачээккэ саккаас: №91 (11746)

Кэрэйтэ: 4 бач. дьикс

Ахсаана 1900. Хайыат сыанаагыта: 15

Аһаар ордор эһиктэр аһаа редакция
лааһаар ордор эһиктэр аһаа редакция
лааһаар ордор эһиктэр аһаа редакция
лааһаар ордор эһиктэр аһаа редакция
лааһаар ордор эһиктэр аһаа редакция
лааһаар ордор эһиктэр аһаа редакция
лааһаар ордор эһиктэр аһаа редакция
лааһаар ордор эһиктэр аһаа редакция
лааһаар ордор эһиктэр аһаа редакция
лааһаар ордор эһиктэр аһаа редакция

Хайыат бачээккэ бэрлэллэр графика: 16 х 00 м. Бачээккэ бэрлэллэр: 16 х 00 м. "Саха олох" редакциянай-издательскай холбоһука 04.12.2020 с. офсетка бачээттэннэ. Типография адырыһа: 678670, Чурапчы сэл., Карл Маркс ул., 26 "а". Индекс: ПИ984. Хайыат нэһилигэ иһитэ: олутурунньука уонна бачээккэ таһуура.